

Jægerstenalder

Vidste du... at der levede ca. 1000 mennesker i Danmark i begyndelsen af jægerstenalderen? I dag er vi 5,5 millioner mennesker i Danmark.

Hvad ved vi?

I jægerstenalderen levede mennesket af at jage, fiske og samle urter og bær. De havde redskaber af flint.

Efter den sidste istid begyndte jægerstenalderen. Menneskene levede af at jage, fiske og samle urter og bær. De brugte flint, knogler og gevirer til at lave deres redskaber.

Jægerfolket flyttede fra sted til sted for at jage dyr. De levede i små familiegupper med mor, far, børn, bedsteforældre, fætre og kusiner.

Lige efter istiden var det koldt, og der voksede ingen træer. Her levede rensdyr i store flokke.

Senere blev det varmere, og der voksede en urskov op af birke- og fyrretræer. Rensdyrene forsvandt, i stedet kom der elge, urokser og bjørne til.

Hvor ved vi det fra?

Skeletterne af jægerfolket viser, at de var sunde og stærke.

Der er kun fundet omkring 100 menneskeskeletter fra jægerstenalderen. De viser, at folk var sunde og stærke.

Vi finder spor efter jægerfolkets bopladser, deres redskaber og våben. Vi ved, de havde hunde.

Jægerfolket har efterladt masser af spor efter redskaber. Redskaberne fortæller om, hvordan menneskene levede. De gik på jagt med bue og pil og fiskede fra stammebåde med harpuner.

Spor fra jægernes bopladser fortæller, at de ofte boede ved kysten og blandt andet indsamlede østers, som de spiste.

Vi ved, de havde hunde. Man har både fundet hundeknogler, hundelorte og hundens gnavemærker på dyrekogler.

Hvis du levede i jægerstenalderen, hvordan ville din dag så se ud?

Se film

Se filmen "Stenalderen" på www.møde-med-oldtiden.dk.

Bondestenalder

Vidste du... at de første bønder brændte skoven af?

Hvad ved vi?

Bondestenalderen kalder vi den tid, der kom efter jægerstenalder. I bondestenalderen blev man bønder. Man dyrkede korn og havde tamme dyr.

Til at begynde med fældede de første bønder et stykke skov. Så brændte de træstubbene og skovbunden af. De pløjede i jorden og asken, og her såede de kornet.

Når marken havde været brugt et stykke tid, fældede og afbrændte de et nyt område. På den måde havde de hele tiden frisk og frugtbar jord.

De første husdyr var køer, får, geder og grise, der gik omkring i nærheden af bopladserne.

Hvor ved vi det fra?

Vi har fundet brændte korn og dyreknogeter fra tamdyr.

Når korn bliver brændt og bliver til kul, kan det faktisk holde sig til evig tid. Her i Danmark finder vi korn fra begyndelsen af bondestenalderen. Vi finder også madaffald med knogler fra tamdyr.

Hvordan de fik idéen om landbrug? De har helt sikkert kendt til mennesker sydpå. Og de mennesker havde haft husdyr og landbrug i lang tid.

Men hvorfor de pludselig valgte at gå over til landbrug her i Danmark, ved vi faktisk ikke.

Da de begyndte at være bønder, skiftede de alle deres ting ud, så de mindede om ting, de havde hos bønderne syd på. De begyndte også at bygge dysser og jættestuer ligesom sydpå.

Kan du huske bondekvinden fra filmen. Hvad fortalte hun om kornet?

Se film

Se filmen "Stenalderen" på www.møde-med-oldtiden.dk.

Flint

Vidste du... at flint blev dannet for 150 millioner år siden i juratiden – dengang der fandtes dinosaurer?

Øksehoved

Hvad ved vi?

Flint var vigtig for stenalderfolket. Med flinten lavede de skarpe redskaber. Pile, økser og knive. Stenalderfolket fandt flinten på stranden eller nede i jorden.

Flint kan noget, andre stenarter ikke kan. Den spaltes nemt og bliver knivskarp, og så kan den slibes på en sandsten. På den måde kunne stenalderbonden holde sin økse skarp, så han kunne fælde træer og rydde skov til nye marker.

Hvor ved vi det fra?

Stenalderfolket har efterladt sig masser af spor efter redskaber af flint. Økser, pilespidser, kornsegl og meget andet. Derfor ved vi, hvilke redskaber de brugte, og hvordan de så ud.

Vi finder ikke altid hele redskabet. Øksehovedet og pilespidserne har haft et skaft. Og til pilene har hørt en bue. De har været af træ og er for længst rådnet væk. Men sjældne gange har man fundet dem – derfor ved vi, at de var af træ.

Pilespids

Pilespids

Kornsegl

Under mikroskop kan man se slid-spor på redskaberne, der viser, hvad de har været brugt til. F.eks. at kornseglet har været brugt til at skære korn, og at øksen har fældet træer.

Har du selv fundet noget i flint? – eller kender du en, der har?

Istid

Vidste du... at den sidste istid varede ca. 100.000 år?

Hvad ved vi?

Der har været mange istider, og i mellem istiderne var der lune perioder. Vi lever i sådan en lun periode!

Den sidste istid begyndte for 115.000 år siden. Temperaturerne faldt. Skandinavien, Canada og dele af Nordamerika lå begravet under et op til 3 kilometer tykt lag is.

For ca. 19.000 år siden begyndte klimaet at blive mildere igen. Langsomt vendte varmen tilbage, og isen smeltede.

I slutningen af istiden var der tider, hvor det blev både varmere og koldere igen. Derfor ændrede dyre- og plantelivet sig flere gange.

Vi ved, at der engang kommer en ny istid. Men det varer mange tusinde år.

Hvor ved vi det fra?

Grønlands indlandsis kan fortælle os om klimaet under istiderne.

Forskere har taget prøver ved at bore ned i Grønlands indlandsis og tage en søjle af is med op. Isen længst nede er meget gammel, mens det øverste lag er nyt. Ved at undersøge isen, kan vi finde ud af, hvordan klimaet har været gennem tiden.

Vi kan også se på vores landskab, hvordan isen er smeltet.

Det er tydeligt at se, hvordan vores landskab er formet af isen. Da isen fra sidste istid smeltede, opstod kæmpestore gletsjere af is, der langsomt skred af sted og gravede dybe slugter og fjorde. Andre steder skubbede isen store bunker af jord foran sig, som blev til bakker.

Kan du forestille dig isens vej gennem et landskab, du kender?

Rensdyr-tid

Vidste du... at der levede mennesker og rensdyr i Danmark i den allersidste del af istiden?

Tegning: Julie Lolk

Hvad ved vi?

Efter at isen var smeltet kom en overgangstid, før istiden endelig var slut. Den tid kalder vi for rensdyrtiden.

For omkring 15.000-11.000 år siden var landet bart og isfrit. Men det var stadig ret koldt. Rensdyr begyndte at komme sydfra i store flokke på jagt efter føde.

Menneskene sydpå havde længe levet af at jage rensdyrene på deres ruter gennem landskabet. Da rensdyrene gik nordpå, gik menneskene selvfølgelig med. På den måde kom de første mennesker til Danmark.

Temperaturerne svingede op og ned igennem rensdyrtiden.

Menneskenes livsstil ændrede sig i takt med klimaet. Det gjaldt om at tilpasse sig de dyr og planter, som omgav dem.

Hvor ved vi det fra?

Vi har fundet rensdyrknogler og spor efter menneskene i rensdyrtiden.

Menneskene i rensdyrtiden lavede våben af flint og redskaber af knogler og gevir. Vi har fundet nogle af deres ting. Vi kan se, at redskaberne har ændret form gennem tiderne.

Når klimaet ændrede sig, måtte man ændre levevis og jage nogle andre dyr. Så skulle man bruge nye typer af våben.

Luk øjnene og forestil dig at landskabet, der hvor du bor, er helt bart og med store rensdyrflokke.

Ertebølle-tid

Vidste du... at Ertebøllefolket spiste mange østers?

Hvad ved vi?

Ertebølle-tiden kalder man den sidste del af jægerstenalderen.

For 7400-5900 år siden havde vi det, som vi kalder for Ertebølle-tiden i Danmark. Tiden er opkaldt efter en stor boplads fra Ertebølle i Nordjylland.

Ertebøllefolket levede af jagt og fiskeri. De indsamlede også frugter, bær, urter og frem for alt skaldyr, såsom østers fra havet.

I Ertebølle-tiden var det omkring tre grader lunere i Danmark, end det er i dag. Der var et rigt dyreliv i skovene, inde i landet og ved fjorde og vandløb. Her kunne man blandt andet møde sumpskildpadder og pelikaner.

Hvor ved vi det fra?

Vi ved en masse om Ertebøllefolket, fordi de har efterladt store køkkenmøddinger.

Ertebøllefolket spiste mange østers og muslinger, og sådan nogle skaller forsvinder faktisk aldrig. Derfor kan vi finde store dynger af skaller, der er blandet med en masse andet affald.

I Danmark er vi berømte for skaldyngerne, der også kaldes "køkkenmøddinger". I over 100 år har der været udgravninger i dem.

I Ertebøllefolkets køkkenmøddinger kan vi finde redskaber af flint, knogler og gevir. Vi finder også knogler fra de dyr, de har spist, og ildstederne, hvor de har siddet og arbejdet.

Nogle gange finder vi endda mennesker, der er begravet i køkkenmøddingerne.

Prøv at forestille dig, hvordan sådan en bunke rådne madaffald og skaller har lugtet.

Hund

Vidste du... at hunden ikke bare er menneskets bedste ven, men også den ældste?

Tegning: Julie Lolk

Hvad ved vi?

Hunden blev tam for mindst 12.000 år siden. Hunden var en god hjælper for jægeren. Da mennesket blev bonde, hjalp hunde til med at holde vagt og passe på køer, får og geder.

Mennesker og hunde fandt allerede i den tidlige jægerstenalder ud af, at de kunne hjælpe hinanden. Derfor var hunden et tamdyr i mange tusind år, inden andre dyr blev tæmmet. Til gengæld for sit arbejde fik hunden mad hver dag.

Hvor ved vi det fra?

Vi finder skeletter af tamhunde fra stenalderen.

Hvis man har forstand på det, kan man se forskel på hunde- og ulvekogler. De tidligste tamhunde lignede vore dages grønlandske slædehunde.

Mennesker kunne være så glade for deres hunde, at de gav dem en fin begravelse.

Vi har fundet hunde fra jægerstenalderen, der er begravet på samme måde som mennesker. Her er hele skelettet bevaret. Men vi finder også ofte kogler fra hunde på stenalderens bopladser. Nogle gange er koglerne flækket på en helt bestemt måde. Det er, når et menneske, har flækket koglen for at få benmarven ud for at spise den. Derfor gætter vi på, at man nogle gange har spist hunde.

Hvis du levede i stenalderen og havde en hund. Hvilket navn ville du så give den?

Rensdyr

Tegning: Julie Lolk

Vidste du...at rensdyr har hår mellem tæerne? Deres fødder er nemlig bygget til at gå på sne og is.

Hvad ved vi?

Rensdyret var det vigtigste byttedyr i slutningen af istiden. Store flokke af rensdyr vandrede rundt i landskabet, og menneskene fulgte efter.

I hælene på rensdyrene kom de første mennesker til landet. Vi kalder dem rensdyrjægerne. De levede af rensdyrenes kød, og de brugte rensdyrenes knogler og skind til redskaber, tøj og boliger.

Rensdyrene havde faste træk-ruter langs dale og vandløb. Jægerne kendte ruterne, og på gode steder lå de på lur. Jægerne kunne nedlægge store mængder rensdyr på én gang.

Hvor ved vi det fra?

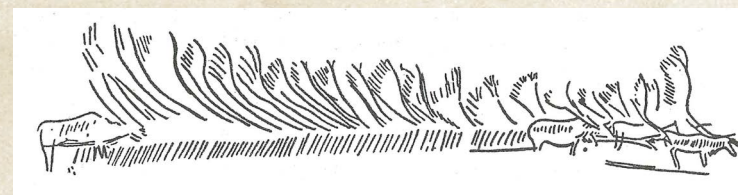
Vi har fundet resterne af rensdyrjægerens fangstpladser. I sjældne tilfælde har arkæologer udgravet fangstpladser fra stenalderen. Her er spor fra rensdyrjagten, og der kan være rester fra flere hundrede rensdyr på en sådan fangstplads.

Vi kender også redskaber, der er lavet af rensdyrtak f.eks. harpunspidser og køller.

Vi kan også se på flintredskaberne, at de har arbejdet i tak, ben og skind.

Stenalderjægerens boliger var sikkert telte, der var lavet af rensdyrskind lige som hos vore dages rensdyrjægere i Sibirien.

Boligen skulle være nem at flytte, når man var på vandring, og det er et telt.

Her ser du en tegning af rensdyr i flok lavet af stenalderjægerne.

Tegn en lille gruppe jægere, der ligger på lur efter en rensdyrflok.

Urokse

Vidste du... at urokserne vejede lige så meget som en bil?

Tegning: Julie Lolk

Hvad ved vi?

Urokserne var skovens største dyr i stenalderen. Den vejede omkring 1000 kg og var næsten 2 meter høj.

Urokserne var meget farlige. Det var med livet som indsats, når stenalderjægeren sneg sig ind på urokserne med sin bue og pil. Urokserne er uddøde nu. De forsvandt helt fra Danmark i jernalderen.

Der var ikke mange, der kunne true urokserne. Men det kunne menneskerne. Stenalderjægerne var af og til heldige at få ram på en urokse. Så var der mad til lange tider.

Et menneske i stenalderen har brugt en urokseknogle til at tegne på. Her ser du tegningen, der viser en lille flok mennesker. Måske en familie.

Hvor ved vi det fra?

Vi har fundet urokseknogler i moser. Vi kender også urokserne fra hulemalerier.

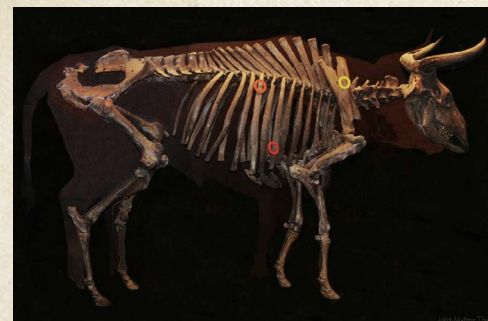
Vi ved, hvordan urokserne så ud, fordi der findes tegninger af dem. På hulemalerier i Sydeuropa kan man finde tegninger af urokser.

Fordi der er fundet urokseknogler, ved vi også, hvor store de var, og hvordan deres horn så ud.

Et vildt fund

Et meget berømt fund er "Urokserne fra Vig".

Man har i en mose fundet et helt skelet af en urokse, der var blevet skudt. Flint-pilespidserne sad stadig fast i knoglerne. Desværre var urokserne sluppet fra jægerne og løbet ud i søen, hvor den druknede. Søen blev senere til en mose, og derfor er skelettet blevet bevaret. Du kan se urokserne på Nationalmuseet i København.

Urokserne fra Vig. De farvede ringe viser, hvor urokserne er blevet skudt.

Elg

Tegning: Julie Lolk

Vidste du... at der levede elge i Danmark i stenalderen?

Hvad ved vi?

Elgen dukkede op sammen med den første skov.

Efter at landet var blevet isfrit voksede en tynd og åben birkeskov frem. Her flyttede elgen ind.

Stenalderjægeren var glad for det store byttedyr. Elgens krop gav rigtig meget kød, knogler, gevir og skind.

Ud af elgen kunne stenalderjægeren lave redskaber, tøj og meget andet.

I slutningen af stenalderen forsvandt elgen fra Danmark.

Elgene forsvandt blandt andet, fordi stenalderfolket jagede dem.

I dag lever der stadig elge i Sverige og Norge.

Hvor ved vi det fra?

Vi har fundet skeletter fra elge og ting, der er lavet af elg-knogler og gevir.

Vi finder dele af elg-skeletter fra stenalderen i moserne. Her finder vi også pollen fra træer og endda blade og kviste, der har holdt sig helt siden stenalderen. På den måde har vi fundet ud af, hvordan skoven så ud, da elgen dukkede op.

Ud af elgens gevir kunne man lave økser, der var både tunge og skarpe. Elgskindet kunne bruges til tøj, tæpper og telte.

Har du set en elg?

Vildsvin

Tegning: Julie Lolk

Vidste du... at vildsvinet er forfader til nutidens grise?

Hvad ved vi?

Vildsvinet var et godt byttedyr. Det gav lækkert kød og flotte vildsvinetænder til smykker.

I stenalderen kunne jægeren møde et vildsvin, der gik og rodede efter føde i skovbunden. Så gjaldt det om at komme tæt nok på til at skyde det – uden at blive angrebet. Vildsvin kan være ret bistre.

Vildsvinets kød var godt og fedt kød, og dets hjørnetænder kunne bruges til smykker.

Ved at bære smykkerne kunne man vise, at der var en dygtig jæger i familien.

Hvor ved vi det fra?

Vi har fundet knogler af vildsvin i stenalderfolkets affaldsdynger. I gravene finder vi også smykker af vildsvinetand. I stenalderens affaldsdynger finder vi rester af måltider. Her kan vi se, at de har spist mange vildsvin.

Vildsvinene blev med tiden tæmmet og gjort til tamsvin.

Det har sikkert været en god ordning for både mennesker og svin at leve sammen. Svin kunne få sin mad fra menneskene, og menneskene slap for at jage de vilde svin ude i skoven.

Vi kan finde smykker lavet af vildsvinetænder.

I en meget berømt grav fra stenalderen ligger en mor og et lille barn begravet. Barnet ligger på en svanevinge. Moderen har en dragt med mange perler på. Blandt andet var der perler lavet af hjørnetænder fra 12 vildsvin.

Har du smagt vildsvinekød?

Mor og barn begravet med perler lavet af vildsvinetænder. Bøgebakken, Vedbæk.

(Foto: E.B. Petersen).